

"שכל זר הוא צר ואויב"

עיון נוסף ב'תורת המלך'

אריאל פינקלשטיין

מבוא

בחודש חשוון תש"ע יצא לאור הספר **תורת המלך**,¹ שכתבו הרבנים יצחק שפירא ויוסף אליצור משיבת "עוד יוסף חי" שביצהר. הספר עורר הד ציבורי נרחב שכן הוא נגע בשלושת השסעים הגדולים המאפיינים את מדינת ישראל: השסע היהודי-ערבי, השסע הדתי-חילוני והשסע האידאולוגי (ימין-שמאל).

למרות הביקורת האישית שלי על הספר **תורת המלך**, שהבעתי בספרי **דרך המלך**,² המציע חלופה הלכתית ומטא-הלכתית לרעיונות המועלים בספר **תורת המלך**, אני סבור כי הסיקור התקשורתי של הספר לוקה בחסר במספר תחומים: ראשית, הביקורת על הספר מציגה אותו באופן מוטה. כך למשל ניתח פרופ' יהודה באואר את הספר באריכות וטען כי "ההסתה לרצח שיש בו היא גנוצידלית מובהקת, על פי האמנה למניעת רצח עם".³ מאמרו של באואר - שהמומחיות ההיסטורית שלו היא שואה ורצח עם - רצוף באי-הבנות הלכתיות, והוא מלמד, כמו רוב הדיונים בנושא שהתנהלו בתקשורת, עד כמה קשה להסביר את שפתה של ההלכה לעומדים מן החוץ.⁴

הכותב הוא
בוגר ישיבת
ההסדר נתיבות
ותלמיד לתואר
ראשון בתוכנית
המשולבת פכ"מ
(פילוסופיה, כלכלה
ומדע המדינה)
באוניברסיטה
העברית בירושלים.

- 1 הרב יצחק שפירא והרב יוסף אליצור, **תורת המלך: דיני נפשות בין ישראל לעמים**, יצהר תש"ע.
- 2 אריאל פינקלשטיין, **דרך המלך: גזענות ואפליית גויים בהלכה: אלטרנטיבה הלכתית ומטא-הלכתית לספר 'תורת המלך'**, נתיבות תשע"א.
- 3 יהודה באואר, 'תורת הגזע של הימין הקיצוני', מעריב, מוסף לשבת, 11.3.2011.
- 4 לשם דוגמה, באואר כותב כי "על פי 'תורת המלך' מי שיתנגד להכלת 'תורת המלך' על כלל החברה היהודית מורד באלוהים ובעצם חייב מיתה", ובכך טוען כי מחברי **תורת המלך** גוזרים דין מוות על

בעיה נוספת בהתייחסות לתורת המלך היא חוסר ההבנה של היסודות המחשבתיים הטמונים בבסיסו. הספר נתפס בידי מבקריו כביטוי של רגשות אימפולסיביים של שנאת הזר, אך דומני שגם כאן מדובר בטעות. מחברי הספר הם תלמידיו המובהקים של הרב יצחק גינצבורג, הוגה מקורי, שיטתי ומעמיק, וסביר להניח שגם להם שיטה הגותית מסודרת. המעמיק בספר מגלה שהוא עומד על יסודות מחשבתיים מסודרים וקוהרנטיים שמקצתם אף מפתיעים מאוד (כמו למשל זיקתם להגות החב"דית).

אלא שאין באמור לעיל משום סנגוריה על מחברי הספר. כפי שכתב סופר השואה היהודי-איטלקי פרימו לוי בהקדמה לספרו הזהו אדם: "בכני אדם רבים ואף בעמים שלמים מצוי על סף ההכרה רגש 'שכל זר הוא צר ואויב'. על פי רוב אמונה זו חבויה היטב במעמקי הנפש כדלקת זיהומית שלא התפשטה. מדי פעם היא מתגלה במעשים מקריים ולא עקביים ואיננה מקור לחשיבה שיטתית".⁵ לדירי, הבעיה הגדולה מתחילה דווקא "כאשר 'האני מאמין' הסמוי מעין נהפך למחשבה שיטתית, לעיקרון מרכזי של מערכת היקשים הגיונית".⁶

לבסוף, הן התקשורת והן הציבור הדתי (מקצתו) ראו בספר ביטוי של העמדה ההלכתית ביחס לגוי. כך למשל, ההתנגדות שהביעו מנהיגי הציבור החרדי הדגישה את ההיבט של ההתנגדות באומות העולם.⁷ הרב יואל קטן נגע אף הוא בעניין:

ספר זה גרם לרעש גדול בתקשורת כאשר יצא לאור, ואף להתבטאויות קשות של כמה תלמידי חכמים נגדו... אולם בעיון מרפרף בספר ניתן להיווכח שאכן זהו ספר למדני הלכתי קלאסי, שיש למדוד אותו במבחנים למדניים-הלכתיים... כך הוא בהלכות שבת ובהלכות צניעות ובהלכות פיקוח נפש, וכך הוא גם בהלכות הקשורות ליחס לגוי בזמן הזה הנידונות בספר.⁸

ואולם הביקורת שזכה לה הספר בציבור הדתי-לאומי התמקדה בהיבטים מוסריים העולים ממנו.⁹ אף אני סבור שהתמודדות עם הספר במישור ההלכתי בלבד, לא רק שהיא מחטיאה את המטרה, אלא היא למעשה מקבלת (אולי שלא במודע) את הנחות היסוד, הבעייתיות מאוד לטעמי, של מחברי הספר. כפי שנראה להלן, המחלוקת האמיתית סביב הספר אינה מחלוקת הלכתית "יבשה" על פרט זה או אחר, אלא מחלוקת עקרונית יותר על מעמד הגוי ביהדות, על היחס שבין הלכה למוסר ועל הדרך שבה פוסקים הלכה. את רובו של ספרי דרך המלך ייחדתי לדיון בשאלות העקרוניות הללו. אף על פי כן סברתי שחייב להינתן גם מענה הלכתי הולם לתורת המלך, וזאת בשל המבוכה שנוצרה בציבור, אשר היטיב לתאר אותה הרב שמואל אריאל:

בויכוח סביב הספר 'תורת המלך' נוצר הרושם שהדיון מתנהל בשני מישורים שונים לגמרי... הרושם המתקבל בציבור הוא שמשני צידי המתרגם עומדים

כל רב החולק עליהם. דבר זה ודאי איננו נכון.

5 פרימו לוי, הזהו אדם, תל אביב 1988, עמ' 7.

6 שם.

7 ראו למשל 'הרב אלישיב: 'תורת המלך - משחק באש'', ynet, 29.6.2011, <http://www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-4089092,00.html>

8 הרב יואל קטן, 'התקבלו במערכת', המעיין, ג, ב (טבת תש"ע), עמ' 116.

9 ראו למשל הרב יעקב מרזן, 'ספר הלכה בלתי קביל בעליל', מקור ראשון, מוסף שבת, גיליון 684, ט' בתשרי תשע"א.

המקורות התורניים וההלכתיים לעומת שיקולים מוסריים ורוחניים. מצדדי הספר מבליטים תדמית זו, ומשתמשים בה כטיעון כנגד הצד השני - לטענתם, המוסר שבשמו באים שוללי הספר אינו המוסר היהודי המקורי, אלא שאוב מתרבויות זרות, ואין מקום כלל להעמידו במשקל לעומת המקורות התורניים.¹⁰

במאמר זה אבקש להציג את הספר תורת המלך כהווייתו, לעמוד בקצרה על הכשלים ההלכתיים הכולטים שלו ולבחון את היסודות הרעיוניים העומדים בבסיסו.

הספר תורת המלך - סקירה מבנית והלכתית

הספר תורת המלך הוא בן שישה פרקים. בפרק הראשון מבארים המחברים את מקורותיו של האיסור להרוג גוי. בפרקים שאחריו הם מתארים מצבים חריגים שבהם איסור זה מתבטל. החריג הראשון הנידון בפרק השני הוא מקרה של גוי העובר על שבע מצוות בני נח. תחילה טוענים המחברים שבן נח הרואה את חברו עובר על אחת משבע מצוות בני נח יכול להורגו, ולחלק מהדעות הוא אף מחויב בכך, ואם לא עשה זאת הוא עצמו חייב מיתה. מכאן, טוענים המחברים, שגם ליהודי מותר לעשות כך לבן נח כיוון שליהודי מותר לנהוג עם בני נח כפי שבני נח נוהגים בינם לבין עצמם. בהמשך מחזקים המחברים טענה זו על פי דעת הבית יוסף והש"ך, הסוברים שאמנם אין חובה להרוג גוי שעבר על שבע מצוות בני נח בלא דין, אך אין איסור בכך. הדעה כי לבן נח מותר לעשות דין בחברו ללא הוראת בית דין אכן מוזכרת ברש"י¹¹ ובמנחת חינוך,¹² אך כפי שהראיתי באריכות בדרך המלך¹³ אין ספק שזוהי דעת מיעוט בהלכה. כך למשל כתבו בעלי התוספות: "ואם תאמר והלא מיד שעבר על שבע מצות חייב מיתה דאזהרת בני-נח היא מיתתן בלא עדים והתראה! יש לומר דכל זמן שלא דנוהו בית דין אינו חייב מיתה".¹⁴ הסיבה לכך פשוטה, כפי שהסביר החזון איש: "שלא יהא כל אחד הולך והורג את חברו ויאמר שהרגו בדין מפני שראהו עובר על ז' מצוות".¹⁵ לגבי דעת הבית יוסף, שסבר שמותר ליהודי להרוג גוי שעבר על שבע מצוות בני נח ללא בית דין, הראינו כי מפשט הגמרא¹⁶ עולה בבירור שהדבר אסור, וכן פסקו הראשונים: רש"י,¹⁷

10 הרב שמואל אריאל, 'לא זו תורת המלך', מקור ראשון, מוסף שבת, גיליון 684, ט' בתשרי תשע"א.

11 רש"י, יבמות מז ע"ב, ד"ה 'ומודיעין אותו'.

12 מנחת חינוך, תט, ה; תי, ט.

13 דרך המלך (לעיל, הערה 2), עמ' 102-111. וראו שם דיון ארוך בדעת הרמב"ם בנושא.

14 תוספות, עבודה זרה סד ע"ב, ד"ה 'איהו גר תושב'. כל ההדגשות במאמר הן שלי אלא אם כן יצוין אחרת. ראו גם שאילתות דרב אחאי גאון, חלק א, שאילתא ב, סעיף קטן ג; העמק שאלה על השאלות, חלק א, שאילתא ב, סעיף קטן ג, ועוד מקורות רבים מן הראשונים והאחרונים המובאים בדרך המלך (לעיל, הערה 2), עמ' 107-111.

15 הרב אברהם ישעיה קרליץ, חזון איש, נזיקין, ליקוטים למסכת סנהדרין, סימן ב, סעיף קטן ב, רד. וכן ראו חזון איש, אבן העזר, סוף סימן קא.

16 עבודה זרה יג ע"ב; כו ע"א; סנהדרין נו ע"א.

17 עבודה זרה יג ע"ב, ד"ה 'ואין מורדין'.

רמב"ם,¹⁸ תוספות,¹⁹ המאירי,²⁰ רבנו יונה,²¹ הטור,²² תוספות שאנץ²³ ור"י הזקן,²⁴ וגם בקרב האחרונים זוהי הדעה הרווחת.²⁵

אף שרוב הראשונים והאחרונים שהזכרנו כעת לא אוזכרו בתורת המלך ראו המחברים צורך לגשר על הפער בין המיעוט המתיר להרוג ללא בית דין גוי שעבר על שבע מצוות בני נח, לשאר הראשונים ופשט הגמרא האוסרים לעשות זאת. לפיכך הציעו חילוק המיישב לדעתם בין הדעות: האיסור להרוג עובד עבודה זרה קיים רק כשהיהודי עושה זאת בדרך השחתה, או בגלל בעיה אישית עם הגוי, "אך כאשר אנחנו ניגשים לגוי שעובר על שבע מצוות והורגים אותו מתוך אכפתיות מקיום שבע המצוות - אין שום איסור בדבר".²⁶ זהו חידוש הלכתי מופלג ותמוה שהמחברים אינם טורחים להציע עבורו שום מקור הלכתי או תימוכין מספרות הראשונים והאחרונים.

בפרק השלישי דנים המחברים בדיני "ייהרג ואל יעבור" בבני נח. הם מביאים את מחלוקת האחרונים בשאלה אם במצב שבו באים לבן נח ומצווים עליו "הרוג את חברך או שנהרוג אותך", חל עליו האיסור להרוג את עמיתו, בדומה לאיסור הקיים על יהודי במצב שכזה. המחברים מבכרים את הדעה הגורסת שאין איסור כזה ומסיקים שגם כאשר חיי יהודי מתנגשים עם חיי גוי מותר להרוג את הגוי. ברם כפי שהראינו בדרך המלך (עמ' 126-129) נראה שהשאלה אם מותר ליהודי להרוג גוי כאשר אומרים לו "הרוג אדם זה או שנהרוג אותך" מצויה במחלוקת בין שתי ברייתות בירושלמי.²⁷ עד כמה שידי משגת לבדוק, נושא זה לא נידון כלל בספרות הפסיקה לדורותיה, ולפיכך נראה שאי אפשר להכריע בבירור מהי ההלכה.

בפרק הרביעי המחברים מתקדמים צעד נוסף ומדברים גם על מצב שבו אין התנגשות בין חיי יהודי לחיי גוי. גם אז, לשיטתם, מותר להרוג את הגוי אף אם מדובר בגוי צדיק, חסיד אומות העולם.²⁸ בקביעה זו הולכים המחברים בעקבות רבם, הרב יצחק גינצבורג, הטוען כי באופן עקרוני התורה מתירה להרוג גוי ולקחת ממנו איבר כדי להציל יהודי.²⁹ המחברים מסיקים אפוא כי "במקרה בו חיי ישראל בסכנה והדרך היחידה להציל אותם היא לפגוע בגוי... יש להרוג את הגוי כדי להציל את ישראל".³⁰ יתר על כן, הם מרחיקים לכת ואומרים כי יש להתיר הריגת גוי אם היא מסייעת ליהודי

18 משנה תורה, הלכות עבודה זרה, י, א.
 19 כבר ראינו לעיל שלפי התוספות לא ניתן להרוג בן נח אם לא קבע בית דין את דינו למיתה. וכן קבע בעבודה זרה ד ע"ב, ד"ה 'שמע מינה', שיש איסור להרוג גוי עובד עבודה זרה.
 20 הרב מנחם המאירי, בית הבחירה, סנהדרין נו ע"א.
 21 רבנו יונה, סנהדרין נו ע"א.
 22 כך מובן בפשטות מדבריו בטור, יורה דעה, סימן קנח.
 23 תוספות שאנץ, עבודה זרה י ע"א.
 24 הובא אצל רבי אברהם בן דוד מפושקייירה, תמים דעים, סימן רג.
 25 ראו למשל בהגהות הט"ז והב"ח ליוורה דעה, סימן קנח.
 26 תורת המלך, עמ' עג.
 27 ירושלמי, שבת ד, יד; ירושלמי, עבודה זרה ב, ב.
 28 תורת המלך, עמ' קסד.
 29 הרב יצחק גינצבורג, ריאיון, *The Jewish Week*, 12.4.1996.
 30 תורת המלך, עמ' קנו. יש לציין שבהערת השוליים החותמת את הפרק (עמ' קסט) מעירים המחברים שבמצבים מסוימים יש לאסור את הדבר משום איבה או משום שיקולים טכניים אחרים, אך גם שם הם טוענים כי "בפשטות מותר להתרפא בהריגת גוי".

לקיים מצווה כלשהי!³¹ כשקוראים סברה שכזו, קשה שלא להיזכר בעלילות שהפיצו בעבר על יהודים כי הם משתמשים בדמם של ילדים נוצרים לשם אפיית מצות לפסח. אם בעניין הריגת גוי שעובר על שבע מצוות בני נח הראינו שהמחברים מסתמכים על דעות שוליות בהלכה, הרי בעניין זה אנו סבורים שאין כל שחר לקביעתם. ראשית, יש לציין כי בענייני העדפת חיים, כל הדיונים ההלכתיים (הן בהעדפת יהודי על יהודי והן בהעדפת יהודי על גוי) שייכים רק למצבים שבהם המציאות הובילה את חיייהם של שני בני אדם למסלול התנגשות, כמו במקרה של אנס המורה לאדם "הרוג את חברך או שנהרוג אותך". במצב זה, כאשר חיי יהודי וחיי גוי מתנגשים, אכן חייבת להיות הכרעה, ואף שאני סבור שאין בהלכה אמירה ברורה בעניין, יש מקום לומר שחיי היהודי יקדמו לחיי הגוי משום העיקרון של "עניי עירך קודמים". אלא שלא מציאנו בהלכה אפילו הוה אמינא לדעת המחברים כי בכל מצב שבו חיי יהודי בסכנה מותר להרוג גויים בשביל להציל את היהודי. יש בהלכה מספר דיונים על עדיפות בהצלת נפשות, כפי שקובעת המשנה בהוריות "כהן קודם ללוי, לוי לישראל, ישראל למזרזר וכו'",³² אך בוודאי אין היתר להרוג ממזר בשביל להציל כוהן או לוי. וכך סיכם הרב שלמה דיכובסקי את מאמרו בנושא: "אף על פי שאין צריך לפנים, ראוי להרגיש שדיני הקדימה הללו אמורים רק ביחס להצלת נפשות, אבל ביחס להריגה אקטיבית או פסיבית אין כל קדימה".³³

לאורך הספר כולו מנסים המחברים להוכיח את טענותיהם באמצעות מספר פלפולים למדניים מורכבים ודיוקים קלושים. כדי להמחיש את היסודות הרעועים של הטענות הללו נציג דוגמה אחת. המחברים מביאים את דברי הרמב"ם (שיש החולקים עליהם)³⁴ שאין מחללין את השבת על גר תושב,³⁵ ולפיכך טוענים כי "אם שבת נדחית מפני חיי ישראל, וחיי גר תושב נדחים מפני השבת - הרי שבפשוט חיי גר תושב נדחים מפני חיי ישראל, ומותר להרוג גר תושב כדי להציל את ישראל".³⁶ הכשל בקל וחומר הוא פשוט: האיסור לדעת הרמב"ם הוא רק כאשר המציאות הובילה לכך שישנו גר תושב שנזקק לטיפול בשבת, אך ברור שאין לדבריו היתר להרוג גר תושב כדי לקיים את מצוות השבת. במילים אחרות, מעצם העובדה שההלכה אוסרת על יהודי להציל גוי באמצעות חילול שבת אקטיבי³⁷ אי אפשר ללמוד שמותר להרוג גוי בקום עשה בשביל שמירת השבת. לכן אי אפשר ללמוד מדברי הרמב"ם בדרך של קל וחומר שמותר להרוג גוי בשביל להציל את ישראל.

הפרקים החמישי והשישי של תורת המלך עוסקים בדיני מלחמה בין יהודים לגויים. פרקים אלו קצרים יותר מהפרקים האחרים, והמחברים מנסים ליישם בהם את התוכנות שהעלו בפרקים הקודמים על ערך חיי הגוי גם בזמן מלחמה. עם זאת, רוב הדיונים בפרקים אלו מבוססים על מקורות תנ"כיים, מדרשיים או מחשבתיים, ולא על מסורות

31 שם, עמ' קסא.

32 הוריות ג, ח.

33 הרב שלמה דיכובסקי, 'קדימויות ועדיפויות בהצלת נפשות', אסיא, ג (1982), עמ' 343-344.

34 ראו למשל דברי הרמב"ן בהשגותיו על ספר המצוות, מצוות עשה ששכח הרב, סימן טז.

35 משנה תורה, הלכות שבת, ב, יב.

36 תורת המלך, עמ' קסא.

37 מובן שלמעשה הורו כל גדולי הפוסקים שיש להציל גוי בשבת. ראו למשל שו"ת ציץ אליעזר, חלק ח, סימן טו.

הלכתיות ושקלא וטריא תלמודי, ולפיכך נדון בהם בהמשך כחלק מהדיון הרעיוני בספר.

בשולי הדיון ההלכתי ה"יבש" בספר אני רואה לנכון לציין שתי נקודות חשובות על הליך פסיקת ההלכה השגוי של הספר **תורת המלך** שעלו בדיון הלכתי בין הרב מיכאל אברהם לרב ישראל אריאל, מרבני ישיבת "עוד יוסף חי" שביצהר.³⁸ כפי שראינו, ישנם מקומות שבהם הסתמכו מחברי הספר על דעות שוליות בהלכה ועל חידושים עצמאיים שלהם, והעיר על כך הרב אברהם:

חשוב לציין את העובדה שרוב ככל הפוסקים האידנא לא מסבירים כמוך [כוונתו לרב ישראל אריאל]. אני לא אוהב טיעון אד הומינם כזה כאשר יש ויכוח הלכתי. בעיניי כל אחד אמור לנהוג לפי מיטב הבנתו, גם בניגוד לדעת רוב הפוסקים. אבל כשמתווכחים מהי הסכרא הפשוטה, או על מי חובת הראיה, זה בהחלט רלוונטי. ובודאי כשמדובר בהחלטות מדיניות של כלל הציבור, שם אין מקום לנהוג לפי סברות פרטיות, עד שיווצר קונצנזוס רחב.³⁹

בעולם ההלכה יש מקום לסברות פרטיות ולחידושים, אך כאשר דנים בהלכות נפשות לא ייתכן שכל רב ימציא לו סברות מחודשות וינהג לפיהן או יסתמך על דעות שוליות. נוסף על כך, לאחר שעסק באריכות בהפרכת הטיעונים ההלכתיים העולים מן הספר בחר הרב אברהם להאיר נקודה משמעותית על הדיון כולו:

מעבר לויכוח על פרשנות למקורות, יש עוד בעיה מהותית בעיניי, והיא שאלת היישום. העובדה שיש מקורות מביכים בהלכה היא ידועה וברורה (לפעמים גם מביכה). אבל אמנות פסיקת ההלכה היא היכולת לבחור מקורות וליישם אותם לפי הנסיבות והזמן. ואין כוונתי לעקם מקורות מסיבות אופנתיות, אלא להיפך: לפעמים הפירוש הפשוטני שלהם כפשוטם הוא הוא עיקומם... האינטואיציה של מי שחי במקום ובזמן נתונים היא שקובעת איזה מהמקורות הוא המחייב בהלכה, וכיצד ליישמו... מעבר לויכוח על המקורות, יש כאן ויכוח של שכל ישר ומוסר, שגם הם קובעים כיצד לבחור וליישם מקורות הלכתיים.⁴⁰

הרב אברהם עומד כאן לטעמי על שורש הדיון: על אף הכשלים ההלכתיים של תורת המלך, הוויכוח האמיתי המתנהל כאן הוא ויכוח על שכל ישר ומוסר. על כך אפשר ללמוד דווקא מעיון בנספחים המחשבתיים שהוסיפו המחברים לפרקים ההלכתיים שבספרם, ואליהם נפנה כעת.

38 אתר 'בחדרי חרדים', פורום 'עצור כאן חושבים', אשכול 'הערה לפולמוס 'תורת המלך'', http://www.bhol.co.il/forums/topic.asp?whichpage=6&topic_id=2825417&forum_id=1364

39 ש.ם.
40 ש.ם.

מקור ההיתר להרוג גוי

כפי שציינו לעיל, הפרק הראשון של הספר עוסק בבירור האיסור להרוג גוי. תחילה מביאים המחברים את מדרש ההלכה במכילתא העוסק בנושא זה:

'וכי יזיד איש על רעהו להרגו בערמה מעם מזבחי תקחנו למות'⁴¹ - 'רעהו' - להוציא אחרים. איסי בן עקיבא אומר, קודם מתן תורה היינו מוזהרים על שפיכות דמים, לאחר מתן תורה, תחת שהוחמרו הוקלו? באמת אמרו פטור מדיני בשר ודם ודינו מסור לשמים.⁴²

המכילתא מעלה את האפשרות שהאיסור לרצוח חל רק על רציחת יהודי, "רעהו". על עמדה זו מגיב בתמיהה⁴³ התנא איסי בן עקיבא: "תחת שהוחמרו הוקלו?! הרי כבר לפני נתינת התורה נאסר על בני נח להרוג: "שפך דם האדם באדם דמו ישפך כי בצלם אלהים עשה את האדם."⁴⁴ האם ייתכן שהתורה באה להקל באיסור שהוא אחד משבע מצוות בני נח? לפיכך קובעת המכילתא כי ישנו איסור להרוג גוי, אך דינו של ההורג אינו מסור לבית דין אלא לקדוש ברוך הוא. קביעה זו הפכה לאקסיומה פשוטה בספרות ההלכה: אסור להרוג גויים.⁴⁵

מחברי תורת המלך יצרו זיקה בין מדרש ההלכה לבין כלל הלכתי המופיע במספר מקומות בתלמוד וקובע שאין דבר שלישראל מותר ולנוכרי אסור ("ליכא מידי לישראל שרי ולנכרי אסור"⁴⁶), ולפיכך כל מה שנאסר על הגויים בשבע מצוות בני נח נאסר גם על יהודים. אולם בנספח לפרק הראשון מקשים המחברים על כלל ה"ליכא מידי":

והנה סברא פשוטה זו אינה פשוטה כל עיקר: מי אמר שמה שאסור לגוי אסור גם לישראל? והלא ישראל נשתנו, קיבלו תורה, וכיצד כל כך פשוט שהאיסורים של הגויים אסורים גם להם? אולי איסורים אלה שייכים דוקא לכאלה שעדיין במדרגה נמוכה?⁴⁷

כפי שמקובל בספרות ההלכה,⁴⁸ וכפי שגם מציינים המחברים עצמם,⁴⁹ שבע מצוות בני נח הן מצוות נימוסיות-מוסריות שהשכל מחייב אותן והן הבסיס לקיום ולסדר של העולם. אף על פי כן, אפשר לראות שהמחברים מתקשים להבין מדוע יהודים מחויבים בהן. לדידם, "ישראל נשתנו" בעת נתינת התורה, ושינוי זה אמור להסיר מעליהם את החיוב בשבע מצוות בני נח - במוסר הבסיסי ביותר. המחברים מציעים שלושה טעמים

- 41 שמות כא, יד.
- 42 מכילתא, שמות כא, ד.
- 43 ראו הרב דוד משה אברהם אשכנזי, מרכבת המשנה: ביאור רחב על המכילתא דרבי ישמעאל, שמות כא, ד.
- 44 בראשית ט, ו.
- 45 למקורות בעניין זה ראו הרב יהודה הרצל הנקין, שו"ת בני בנימ, ירושלים תשמ"א-תשס"ה, חלק ג, עמ' קפה-קפז.
- 46 ראו למשל סנהדרין נט ע"א.
- 47 תורת המלך, עמ' מ.
- 48 ראו למשל הרב משה בן יוסף מטראני (מבי"ט), בית אלקים, שער היסודות, פרק יד; הרב יחיאל מיכל הלוי אפשטיין, ערוך השולחן העתיד, הלכות מלכים, סימן עח, סעיף ב; חזון איש, בבא קמא, י, ג; הרב מאיר שמחה הכהן, משך חכמה, דברים לג, ד.
- 49 תורת המלך, עמ' קעו.

לסברת "ליכא מידי" על בסיס תורות ששמעו מהרב יצחק גינצבורג. הטעם הראשון הוא שעם ישראל עדיין לא יצא מכלל גויים: כל עוד עם ישראל אינו דבק בקדושה הרי יש בו עדיין "שמץ גויות", ולפיכך פשוט לגמרא שיהודי אסור בכל מה שאסור לגויים.⁵⁰ הטעם השני הוא החשש מחילול השם. אמנם עם ישראל מובדל לחלוטין מבני נח, ושבע המצוות אינן מוטלות עליו. ואולם הוא מקפיד גם על מצוות בני נח על מנת שהתנהגותו לא תגרום לחילול השם.⁵¹ הטעם השלישי הוא שהחובה לקיים את שבע מצוות בני נח נובעת מכך שעם ישראל חייב לתקן את הגויים ולפיכך הוא צריך להיות קשור אליהם בזיקה כלשהי.⁵²

המשותף לשלושת הטעמים הללו הוא שהם אינם מהותיים לעצם איסור הריגת הגוי אלא תלויים בהקשרים חברתיים או בנסיבות זמניות. בהמשך הספר המחברים עצמם מעידים על כך:

בהריגת גוי ראינו שאנחנו מאמצים, אמנם, את האיסור שקיים אצל גויים, אך הסברא היא חיצונית וממילא להלכה יידחו חיי גוי בכל פעם שהריגתו תציל את ישראל.⁵³

בניגוד להסברים, הדחוקים לדעתי, שנותנים מחברי תורת המלך לטעם העומד בבסיס איסור הריגת גוי במכילתא נראה שיש טעם פשוט הרבה יותר לסברת "ליכא מידי", טעם שגם מסביר מדוע הובא הדבר בגמרא כסברה פשוטה. כפי שראינו, המכילתא הסבירה שההורג גוי פטור מדיני אדם וחייב בדיני שמים. המושג "פטור מדיני אדם וחייב בדיני שמים" הוא מושג הלכתי המופיע בבבלי בבא קמא (נה ע"ב-נו ע"א). הבבלי מביא סדרת מקרים שבהם אדם פטור מדיני אדם וחייב בדיני שמים, ובהם הפורץ גדר רעועה בפני בהמת חברו, הכופף קמתו של חברו בפני הדלקה, השוכר עדי שקר להעיד לטובת חברו, והיודע עדות לחברו ואינו מעיד לו. בכל המקרים הללו מדובר במצב של גרמא בנזיקין, מצב שבו ההיזק נעשה בעקיפין ולא במישרין. אפשר אפוא לראות שהמושג "חייב בדיני שמים" מלמד על חיוב מוסרי הקיים גם כאשר אי אפשר לחייב באמצעות הנורמות ההלכתיות הפשוטות.⁵⁴

כך אפוא יש לקרוא גם את דברי איסי בן עקיבא במכילתא "תחת שהוחמרו הוקלו": אף שהציווי "לא תרצח" המופיע בתורה לא חל על גוי, ישנה בעיה מוסרית עמוקה בהריגת גוי, המעוגנת באיסור הלכתי בעל משמעויות משפטיות שמקורן תוקפו הוא בשבע מצוות בני נח. כשקיבל עליו עם ישראל תרי"ג מצוות הוא לא התנער מהבסיס המוסרי הגלום בשבע מצוות בני נח אלא התבקש לכנות על גביו מדרגה גבוהה יותר של קדושה.⁵⁵ היטיב להסביר זאת הראי"ה קוק בספרו עין איה:

50 תורת המלך, עמ' מג-מד.

51 שם, עמ' מה.

52 שם.

53 שם, עמ' קעט.

54 לחיוב מוסרי זה יש גם משמעויות משפטיות מעשיות: אף על פי שבית דין אינו יכול לכפות על החייב בדיני שמים להחזיר את הנזק, בפועל יש עליו חובה משפטית, וכל עוד הוא איננו מקיים אותה, הוא נקרא גזלן ולחלק מהדעות הוא אף פסול לעדות (ראו בית הבחירה, בבא קמא נה ע"ב-נו ע"א). רש"י רומז לכך בביאורו לסברה זו בגמרא: "שכשיצאו [ישראל] מכלל בני נח להתקדש יצאו, ולא להקל עליהם" (ראו רש"י, סנהדרין נט ע"א, ד"ה 'ליכא מידי דלישראל שרי ולעובדי כוכבים אסור').

מעלת הדרך ארץ הטבעית, טהרת המדות, בנטיה נקיה אל הצדק והיושר המוחש והמורגש ושנאת הרשע והעול במדה הגלויה, זאת היא נחלת כל האדם אשר על פני האדמה, וכלל תורת בני נח הנם יסודי המוסר הטבעי... על כן מי יוכל לעלות אל הר ד' להתיחד במוסר הנשגב והעליון הנרצה על פי הקדושה העליונה המכוונת בתפילין, רק מי שגופו נקי, שהמוסר הטבעי כבר קנוי לו כראוי, ולא הפסידו במעשים רעים ומדות עכורות ורעות, שהם תועבה לאדם השלם מצד צורתו האנושית.⁵⁶

זיקת הספר 'תורת המלך' להגות חב"ד

כאמור לעיל המחברים טוענים בפרק השני כי מותר ליהודי להרוג בן נח שעבר על אחת משבע המצוות גם ללא הוראת בית דין. המחברים מדגישים שיש איסור לעשות את הדבר בדרך השחתה, או בגלל בעיה אישית עם הגוי, "אך כאשר אנחנו ניגשים לגוי שעובר על שבע מצוות והורגים אותו מתוך אכפתיות מקיום שבע המצוות – אין שום איסור בדבר".⁵⁷ כדי שהיתר זה לא יחול מדגישים המחברים כי לא די בכך שהגוי יקיים את שבע מצוות בני נח אלא שיקיים אותן מתוך היותו מצווה על כך:

על פי תרי"ג מצוות, אין בכלל מקום למציאות של גוי כמות שהוא. גוי אמור להפוך לגר תושב, וכל עוד הוא לא הפך לגר תושב – הוא במצב מקולקל של 'אינו מצווה ועושה', ולפי הרמב"ם אין מקום להשאיר גוי כזה בעולם (כמבואר בסוף פרק ח' מהלכות מלכים). פשוט, אם כן, שדברי איסי (והגמרא והפוסקים) על האיסור להרוג גוי אינו נובע מעצם היוקר של חייו, שבעצם אינם לגיטימיים כפי שהם.⁵⁸

המחברים תולים את דבריהם בדברי הרמב"ם בהלכות מלכים:

משה רבינו לא הנחיל התורה והמצוות אלא לישראל, שנאמר 'מורשה קהלת יעקב' (דברים לג, ד) ולכל הרוצה להתגייר משאר האומות, שנאמר 'ככם כגר' (במדבר טו, טו). אבל מי שלא רצה אין כופין אותו לקבל תורה ומצוות: וכן צוה משה רבינו מפי הגבורה לכוף את כל באי העולם לקבל כל מצוות שנצטווה נח, וכל מי שלא קבל יהרג. והמקבל אותם הוא הנקרא גר תושב בכל מקום וצריך לקבל עליו בפני שלשה חברים.⁵⁹

בדרך המלך (עמ' 93-101) ערכנו דיון הלכתי ארוך בדברי הרמב"ם הללו ובמסקנות השגויות שהמחברים מסיקים מהם, אך כאן ברצוננו לבחון דווקא את ההקשר ההגותי של דברי המחברים. כפי שראינו, המחברים רואים בהיתר להרוג גוי שעבר על אחת משבע מצוות בני נח חלק ממהלך של תיקון עולם, מהלך של אכפתיות ודאגה לקיום שבע מצוות בני נח בעולם. שורשו של המהלך הזה גלום בהגותו של רבי מנחם מנדל

56 הראי"ה קוק, עין איה, שבת ב, ירושלים תש"ס, עמ' 6.

57 תורת המלך, עמ' עג.

58 שם, עמ' קעה.

59 משנה תורה, הלכות מלכים, ח, י.

מליובאוויטש (הרמ"מ), האדמו"ר השביעי של חסידות חב"ד. החל משנת תשמ"ג קרא הרמ"מ לחסידיו לפעול כדי לעודד את אומות העולם לקיים את שבע מצוות בני נח. בדברים שנשא באותה העת הביא הרמ"מ את דברי הרמב"ם על החובה לכופף את הגויים לשמור על שבע המצוות וטען כי ישנה חובה הלכתית לעודד גויים לכך.⁶⁰ נושא זה הפך בשנותיו האחרונות למוטיב המרכזי בשיחותיו⁶¹ ואף גרר ביקורת חריפה מצד מנהיגי הציבור החרדי.⁶² הרמ"מ אף הביא לידי כך שבשנת 1991 הצהיר הקונגרס האמריקני על שבע מצוות בני נח כיסוד המוסר החברתי המודרני.⁶³ כידוע, בשנים אלו גבר גם הלהט המשיחי בחב"ד, וכפי שהראו כמה חוקרים, יש לראות גם בפעולות הללו של הרמ"מ חלק מהתהליך המשיחי שבו דגל.⁶⁴ כך למשל התבטא באותן שנים:

בתור הכנה לגאולה העתידה - צריכים בני ישראל לפעול גם בכל העולם כולו, שיהיה ראוי ומוכן למעמד ומצב ד"לתקן עולם במלכות שדי", וא"כ בהכרח לפעול על אומות שיקיימו ז' מצוות דבני נח, בתור הכנה לתיקון העולם בתכלית השלימות.⁶⁵

את תפיסתם של מחברי תורת המלך יש להבין כהמשך ישיר לדברי הרמ"מ. לא פלא הוא שהמחברים פותחים את ההקדמה לספרם בדברים הבאים:

בכ"ח ניסן תשנ"א אמר הרבי מליובאוויטש: "הדבר היחידי שיכולני לעשות - למסור הענין אליכם: עשו כל אשר ביכולתכם - ענינים שהם אורות דתוהו אבל באופן של כלים דתיקון - להביא בפועל את משיח צדקנו תיכף ומיד ממש".⁶⁶

ומוסיפים המחברים: "דוגמא לאורות דתוהו" שזקוקים להרבה 'כלים דתיקון' יש בהלכות הציבור ומה שבין ישראל לעמים. יש כאן רצון קדוש ותיקוף של כל היהודים לגאולה אמיתית ושלמה ולמלכות ה' בעולם".⁶⁷

דברים אלו מדגישים עד כמה מוטעית התפיסה הרווחת בציבור ובתקשורת המציירת את תורת המלך כספר לאומני-פרטיקולרי התוקף את התפיסות האוניברסליות-ליברליות. מחברי הספר רואים את מגמתם כהפוכה לחלוטין. כך למשל כתב תלמידם של המחברים, ישי ברג, במאמר ביקורת על חיבורי:

60 הרב מנחם מנדל שניאורסון, לקושי שיחות, חלק כו, ברוקלין תשנ"א, עמ' 140-141.
 61 יצחק קראוס, השביעי: משיחות בדור השביעי של חב"ד, תל אביב 2007, עמ' 245-246.
 62 כך כתב הרב אלעזר שך על הרמ"מ במכתב הנושא את השם "להתרחק מכת הידוע": "...והעיון לעשות דברים שלא שערם אבותינו, בדורנו שאפילו כחמורו של רבי פנחס בן יאיר לא דמינו, ונותנים פסקים בדרכי ה' אתנו. ועושים מבצע על ז' מצוות בני נח, כאילו רק זה חסר לנו עכשיו, ואוי לנו שכן עלתה בימינו ואין זה דברים הנקלטים מהתורה ולא מיראת שמים" (אלעזר מנחם שך, מכתבים ומאמרים, בני ברק תשמ"ח, חלק ב, עמ' קא).
 63 את החלטת הקונגרס (שאינו בה ערך חוקתי, אלא ערך ממלכתי בלבד) אפשר לקרוא בספרו של קראוס (לעיל, הערה 61), עמ' 243-244.
 64 ראו על כך באריכות אצל קראוס (לעיל, הערה 61), עמ' 224-251. על ההקשר המשיחי של מהלך זה ראו גם אצל אלון דהן, "דירה בתחוננים": משנתו המשיחית של ר' מנחם מנדל שניאורסון (הרבי מליובאוויטש), חיבור לשם קבלת התואר דוקטור לפילוסופיה, האוניברסיטה העברית בירושלים, 2006, עמ' 369-373.
 65 הרב מנחם מנדל שניאורסון, תורת מנחם: התועודיות, ברוקלין תשמ"ג, חלק ב, עמ' 939.
 66 תורת המלך, עמ' טו.
 67 שם.

...זו הנקודה שאני מרגיש שחסרה ב"דרך המלך". הדבר הכי בולט בספר "דרך המלך" הוא שאין בו שום אמירה שהיא שאיפה למשהו מעבר למה שכבר קיים. ההרגשה היא שכל הלוליינות ההלכתית של הספר נועדה רק בשביל להותיר את הלך הרוח העכשווי על כנו... אלא שמה התועלת לפרוייקט "דירה בתחתונים" בכל זה אם הקיום היהודי נשאר בכדידותו המזהרת, הבלתי מובנת? אכן, במקומות שונים בחסידות מבואר שתמצית השאיפה המשיחית היא אוניברסאלית דווקא. אל לנו לוותר במהרה על היותנו ברי שיח לשאר העולם.⁶⁸

למרות הדמיון בין הגותו החב"דית של הרמ"מ לתורת המלך קיים הבדל ניכר בין התפיסות. כזכור, את ההלכה ברמב"ם ששימשה מקור, לדעת הרמ"מ, לחובה לעודד את בני נח לשמירת שבע מצוות בני נח, הביאו מחברי תורת המלך כדי להוכיח שיש לכפות את כל הגויים להיות גרים תושבים, היינו בני נח המקיימים את שבע מצוותיהם מתוך הכרה בציווי דתי. אף שגם הרמ"מ טען שבני נח מחויבים לקיים את מצוותיהם מפני הציווי, הוא הדגיש במספר מקומות שאין לכפותם לכך.⁶⁹ את הביטוי "לכוף", המופיע ברמב"ם, הוא פירש כך:

והלוסיף, דאע"פ שלשון הרמב"ם הוא ל"כוף" והאפשרות לקיום הציווי היא מפני ש"יד ישראל תקיפה", כנ"ל - אעפ"כ מוכן שהפעולה צריכה להיות בדרכי נועם ובדרכי שלום, ולאידך גיסא צריך לומר לכוף, דהיינו לפעול בזה פעם אחר פעם עד שדבריו ישפיעו ויפעלו פעולתם ולא להסתפק בדיבור פעם אחת בלבד כדי לצאת ידי חובתו.⁷⁰

קל לראות שהפירוש שמפרש הרמ"מ את הביטוי "לכוף" אינו הולם את דברי הרמב"ם, אך הרמ"מ הביין שהניסיון לגרום לעידוד שמירת שבע מצוות בני נח באמצעות פסיקתו של הרמב"ם (הנוגדת אגב את הפסיקה המקובלת⁷¹) עלול להוביל לאלומות, ולכן הוא חזר והדגיש שאין שום היתר לכך, אף כש"יד ישראל תקיפה". לפיכך, אף על פי שהספר תורת המלך יונק את תפיסתו מהגותו של הרבי מליובאוויטש, הוא אינו המשך ישיר של משנתו, אלא יש בו סטייה חדה ממנה.

החלת דיני הערבות על בני נח

הרמ"מ נוקט למעשה מהלך שבו הוא מחיל כמה מן החובות ההלכתיות של ערבות, החלות לכאורה רק בין יהודים, גם על גויים. גישה זו בולטת בהשוואה לזו של פוסקים

68 ישי ברג, 'הותיר את העולם בסתמיותו', מקור ראשון, מוסף שבת, גיליון 699, כ"ד בטבת תשע"א. ראו תגובתי לברג, 'מעמדם הדתי של בני נח ומצוותיהם בהלכה ובהגות היהודית - בין דרך המלך לתורת המלך', אריאל מואב (עורך), נתיבה: אסופת מאמרים תורניים במלאת עשור לשיבת ההסדר נתיבות, נתיבות תשע"ב, עמ' 223-269.

69 לקוטי שיחות (לעיל, הערה 60).

70 הרב מנחם מנדל שניאורסון, תורת מנחם: התועדויות, ברוקלין תשמ"ז, חלק ב, עמ' 615.

71 הרב פרופ' מתתיהו ברויד הוכיח כי דעת הרמב"ם היא דעת יחיד, ושאר הראשונים סברו שאין לכפות בני נח על קיום שבע המצוות. ראו הרב מתתיהו ברויד, 'חובתם של יהודים לעודד שמירת שבע מצוות בני נח על ידי נכרים: סקירה תיאורטית', דיני ישראל, יט (תשנ"ז-תשנ"ח), עמ' פז-קיא.

אחרים שאינם רואים כל חובה בדבר הפצת שבע מצוות בני נח בקרב הגויים. כך למשל, הרב משה שטרנבוך, ראב"ד העדה החרדית בירושלים ובעל שו"ת תשובות והנהגות (1926-), נשאל באחת מתשובותיו: "האם מותר לקרב עכו"ם בזמן הזה לקיום שבע מצוות?" בתשובתו, שבה הוא אינו מתייחס במפורש לחסידות חב"ד אך ברור שהיא עומדת ברקע, הוא מעמיד את תורף הדברים על שאלת הערבות: "הדבר ברור ומפורש שאין אנו מצווים להפריש עכו"ם ולהחזירם למוטב, ורק בישראל החיוב מדין ערבות".⁷² אך שלא כרמ"מ, שנוקט מהלך מצומצם של החלת דיני הערבות על גויים, המהלך שנוקטים מחברי תורת המלך הוא הרחבה מוגזמת של דיני הערבות. לפיכך, נוצר מצב אבסורדי שלפיו ההלכות שבחרו המחברים ללמוד מהן על פחיתות ערכם של חיי הנוכרי יכולות ללמד דווקא על חומרת האיסור שבלקחת חיי נוכרי - חומרה גדולה יותר מזו של לקחת חיי יהודי. כך למשל, ראינו כי המחברים דנים בדינו של גוי עובד עבודה זרה ובאפשרות של יהודי להורגו ללא הוראת בית דין. כאמור, המחברים מסתמכים בהקשר הזה על דעת היחיד של הבית יוסף, המתירה את הדבר. הרמב"ם, שסבר כפסיקה המקובלת, האוסרת את הדבר, העיר על ההבדל שבין יהודי לגוי בהלכה זו:

גוי עובד עבודה זרה... לאברו בידו או לרחפו לבור וכיוצא בזה אסור מפני שאינו עושה עמנו מלחמה. כמה דברים אמורים? בגוי. אבל מוסרי ישראל, והמינים והאפיקורסין - מצוה לאברו ביד ולהורידו עד באר שחת.⁷³

עובדי עבודה זרה מוגדרים כמינים.⁷⁴ אם כן, מבחינת ההלכה, בניגוד לגוי עובד עבודה זרה, שאותו אסור להרוג, יש מצווה להרוג יהודי עובד עבודה זרה אף ללא בית דין (אף שכבר הורו כל פוסקי דורנו שדין זה אינו חל כיום, והדברים ידועים). הדברים מבוארים גם בדברי החזון איש:

והנה הקילה תורה בדיני בני נח שאין אנו חייבין לדונן ולא ליחיד מהן, והלכך אף על פי שאין מקיימין אותן אין מורדין אותן דכל זמן שלא דנו אותן אסור להורידן, והאי אין מורדין היינו איסורא.⁷⁵

לדבריו, התורה הקלה בכך שאסרה על יהודי להרוג גוי שעבר על מצוותיו, בניגוד ליהודי עובד עבודה זרה, שמצווה להורגו מבחינה הלכתית-תאורטית. הסיבה להבדל זה מפורשת בדברי הרמב"ם בהמשך ההלכה שם "מפני ש[עובדי עבודה זרה] היו מצירים לישראל ומסירין את העם מאחורי ה'". לפיכך יש כלפיהם אחריות מצד דיני ערבות. ואולם כלפי גויים אין היהדות מחילה את דיני הערבות,⁷⁶ ולכן בדין זה ההלכה דווקא מחמירה בנטילת חיי הנוכרי ואינה מקלה בכך, כפי שניסו לטעון מחברי תורת המלך. בדומה לכך, גם בנושא השני הנידון בספר אפשר להראות שבמקרים מסוימים ההלכה דווקא מחמירה יותר בנטילת חיי נוכרי משום שדיני הערבות אינם חלים עליו. כאמור לעיל, בפרקים השלישי והרביעי של תורת המלך המחברים עוסקים באריכות בהיתר הריגת גוי (אפילו חסיד אומות העולם) לשם הצלת יהודי. מטרתם של פרקים

72 הרב משה שטרנבוך, שו"ת תשובות והנהגות, ירושלים תשנ"ז, חלק ג, סימן ש"ז.

73 משנה תורה, הלכות עבודה זרה, י, א.

74 שם, הלכות תשובה, ג, ז.

75 חזון איש, יורה דעה, סוף סימן סט.

76 ש"ך, יורה דעה, סימן קנא, ו; הרב משה סופר, שו"ת חתם סופר, חלק יורה דעה, סימן יט.

אלו היא לשמש בסיס להתיר הריגת גוי חף מפשע בזמן מלחמה כאשר הריגתו תציל את חייו של יהודי, אך נראה שיש למחברים מוטיבציה נוספת בדיון ההלכתי, שעליה אפשר לעמוד מתוך דבריו המדהימים בחומרתם של רבם, הרב יצחק גינצבורג, נשיא שיבת ציון:

אם יהודי זקוק להשתלת כבד, האם יכולים אנו לקחת כבד מסתם לא־יהודי חף מפשע, כדי להציל אותו? התורה, קרוב לודאי, תרשה זאת. חיי יהודי הם בעלי ערך מוחלט, אינסופי, יש בהם קדושה וייחוד שאין לחיי הגוי.⁷⁷

הרב גינצבורג טוען כי באופן עקרוני התורה מתירה ליהודי, אם יש לו צורך באיבר, להרוג גוי ולקחת ממנו את האיבר כדי להציל את עצמו.⁷⁸ טענה זו מראה עד כמה קיצונית סברתם של מחברי תורת המלך.

אך למרות האמור לעיל, אינני סבור שהרב גינצבורג ותלמידיו אכן שואפים לכך שבמדינת הלכה עתידית תקצור המלכות את איברייהם של חסידי אומות העולם על מנת להשתיל אותם אצל יהודים. אף שהרב גינצבורג השתמש במינוחים הלכתיים, הוא לא אמר את הדברים בהקשר הלכתי; הדברים נאמרו בריאיון עיתונאי, כדי לבאר את ההבדל הגזעי המהותי שבין הגויים ליהודים.⁷⁹ יש כאן בעצם ניסיון לקחת את המושג "סגולת ישראל" – מושג מעולם המחשבה היהודי שכמעט אין לו היבטים הלכתיים – ולתת לו תוקף חזק יותר באמצעות השלכות הלכתיות קיצוניות.

אלא שגם כאן אנו מגלים כי ההלכה מחמירה דווקא בחיי הנוכרי. הרב שאול ישראלי בספרו עמוד הימיני שולל את הסברה להתיר התרפאות של יהודי בחייו של גוי כיוון "שהנכרי ודאי אין עליו מצוה זו למסור נפשו להציל את ישראל".⁸⁰ יהודי, לעומת זאת, מחויב לפי פוסקים רבים אפילו לסכן את חייו כדי להציל את חייו של יהודי אחר,⁸¹ בשל דיני הערבות החלים בין יהודים. אמנם ההלכה אסרה להרוג יהודי על מנת להציל יהודי אחר, אך ראינו כי מבחינת הסברה יכולה להיות הוה אמינא לכך – וזאת בניגוד לנוכרי, שברור שלא ניתן להרוג אותו על מנת להציל יהודי, כיוון שאין הוא מצווה למסור נפשו להציל את ישראל.

אם מבקשים אפוא מחברי תורת המלך להקל בהריגת גויים באמצעות הרחבת דיני הערבות (בניגוד למרבית הדעות בהלכה) יש להזכיר להם לפחות כי חובות אלו מחילות לא רק "היתרי הריגה", אלא גם חובות של עזרה ואחריות כלפי הזולת.

77 הרב יצחק גינצבורג (לעיל, הערה 29), התרגום שלי. עוד על כך ראו אצל מוטי ענברי, פונדמנטליזם יהודי וחר הבית, ירושלים 2008, עמ' 159.

78 אף שכבר הפרכנו לעיל טענה זו, מעניין להשוות בינה ובין דבריו של פוסק הדור החרדי, הרב יוסף שלום אלישיב, על קבלת תרומת איברים שנלקחו בכוח מסינים: "יש בזה חילול השם וגם בפיקוח נפש אסור לקבל שם טיפול. ובפרט העם הנבחר, העם היהודי שמוזהר על לא תרצח. ייצאו מכאן אנשים לקבל מהם טיפול? לא!". הדברים נאמרו בעל פה והובאו אצל אבישי בן חיים, 'הלך היהודי והכבד הסיני', מעריב, מוסף לשבת, 20.4.2007.

79 ובלשונו של הרב גינצבורג: "נשמות הגויים הן מסדר שונה ונחות לחלוטין. הן רעות באופן מוחלט ללא איכויות של גאולה כלל וכלל... אם כל תא פשוט בגוף היהודי מכיל את האלוהות והוא חלק ממנה, אזי כל גידיל של דנ"א הוא חלק מהאל. לכן יש משהו מיוחד בדנ"א היהודי". הרב יצחק גינצבורג (לעיל, הערה 29), התרגום שלי.

80 הרב שאול ישראלי, עמוד הימיני, ירושלים תשנ"ב, עמ' קפט.

81 כך מובן בפשטות מהירושלמי, תרומות ח, ד, וכך גם נפסק אצל הרב דוד בן זמרא, שו"ת רדב"ז, חלק ה, סימן ריח, והרב יאיר בכרך, שו"ת חוות יאיר, סימן קמו.

הלכות בני נח והמוסר האנושי בימינו

הפרקים החמישי והשישי, שבהם עוסקים המחברים בהריגת גויים במלחמה ובפגיעה מכוונת בחפים מפשע, הם לכאורה שיאו של הספר. תחילה הם מנסים להחיל את המסקנות שהסיקו בפרקים הקודמים - מסקנות שאתן כבר התעמתנו - על הריגת גוי בזמן מלחמה. מעבר לכך, רוב הדימונים בפרקים אלו מבוססים על מקורות תנ"כיים, מדרשיים או מחשבתיים, ולא על מסורות הלכתיות ושקלא וטריא תלמודי. לפיכך מסקנותיהם עומדות על כרעי תרנגולת מבחינה הלכתית. כך למשל, בפרק החמישי טוענים המחברים כי "יש סברא לפגוע בטף אם ברור שהם יגדלו להזיק לנו, ובמצב כזה הפגיעה תכוון דווקא אליהם, ולא רק תוך כדי פגיעה בגדולים"⁸². סברה זו מבוססת על נבואה בספר ישעיהו ועל פירוש של רבנו בחיי על התורה ולא על מסורת פסיקה מקובלת משום סוג! פשוט הוא שאין אלה מקורות שאפשר ללמוד מהם הלכה גורלית שכזאת. בהקשר זה דומני שראוי לשים כנר לרגלינו את דבריו של הרב קוק:

ועניני המלחמות, אי אפשר היה כלל, בשעה שהשכנים כולם היו זאבי ערב ממש שרק ישראל לא ילחם, שאז היו מתקבצים ומכלים חס וחלילה את שאריתם; ואדרבא היה מוכרח מאד גם להפיל פחד על הפראים גם על ידי הנהגות אכזריות, רק עם צפיה להביא את האנושיות למה שהיא צריכה להיות, אבל לא לדחוק את השעה.⁸³

הרב קוק סובר שהתנ"ך אינו משקף מוסר מלחמה יהודי קבוע, אלא את ההתמודדות של עם ישראל עם סביבה של "זאבי ערב" רצחניים. לפיכך, ניסיון לפסוק הלכה קבועה על פי התנ"ך בשאלות אלו הוא שגוי מיסודו.

ואולם טעותם של מחברי הספר נוגעת לדעתי לא רק לפסיקה על פי התנ"ך אלא גם לפסיקה באמצעות הסתמכות על הלכות בני נח. במאמר שפרסם בעיתון מקור ראשון עמד בועז יעקבי, תלמידם של המחברים, על החידוש המרכזי של הספר תורת המלך. יעקבי, המעיד כי המחברים הביעו הזדהות עם תוכן דבריו, כותב כך:

העיסוק בנושא המלחמה מעלה הרבה שאלות עקרוניות, שרבות מהן לא נוצקו עדיין לאדנים הלכתיים מסודרים וברורים... מחברי הספר 'תורת המלך' החלו לדון בסוגיות אלו מזווית מעניינת, בשאלה מהו הדין במלחמה בין גויים לגויים. כלומר, מה היינו אומרים לאומות העולם אילו היו פונות לחכמי ישראל בשאלה האם ומתי מותר לפגוע במלחמה בחפים מפשע או בבלתי מעורבים... בספר תורת המלך אכן מבואר שבמלחמה שבין ישראל לישראל אנו פועלים לפי מוסר א-להי מיוחד, המצווה על מסירות נפש שלא לעבור על איסור לא תרצח, אך במלחמה מול הגויים אנו נוהגים כבני נח הפועלים לפי הכלל שחייך קודמים אף במחיר פגיעה בחפים מפשע דבר המתקבל על המוסר האנושי.⁸⁴

82 תורת המלך, עמ' רז.

83 הראי"ה קוק, אגרות הראיה, א, ירושלים תשמ"ה, עמ' ק.

84 בעז יעקבי, 'הדרך למלכות על פי התורה', מקור ראשון, מוסף שבת, גיליון 699, כ"ד בטבת תשע"א. ההדגשה במקור.

כפי שראינו, מחברי תורת המלך הפליגו לעתים בטענות מרחיקות לכת הרבה מעבר לדיני בני נח, אך הבסיס שהם מדגישים בספר הוא אכן הניסיון ללמוד מתוך דיני בני נח על הדינים בין יהודים לגויים. מכל מקום, בדבריו של יעקבי יש היבט מפתיע ביותר: הפולמוס הציבורי סביב הספר הדגיש את הפער שבין המוסר היהודי האלוהי ובין המוסר המערבי האנושי. כך למשל בחוגי יצהר שאלו "מה ראוי יותר מאשר ש'צבא ההגנה לישראל' ינהג על פי תורת ישראל",⁸⁵ והעבירו ביקורת על כך ש"צה"ל פועל על פי 'קוד אתי' וכללי 'טוהר הנשק' מעוותים הלקוחים משרות זרים".⁸⁶ לעומת זאת, בדבריו של יעקבי, שמקבלים כאמור תמיכה ממחברי הספר, אנו רואים שלדעת המחברים מלחמה בין יהודים לגויים מתנהלת דווקא על פי המוסר האנושי ולא על פי המוסר האלוהי המיוחד. התמיהה מתחדדת לנוכח העובדה שיעקבי נוגע בדבריו גם בספרי, שבו הארכתי בהוכחה כי דרך ההתנהלות של יהודים עם גויים אמורה להתבסס על עקרונות המדריכים את הגויים עצמם, ועל כך הוא מעיר: "מצער שמחבר המאמר כנראה לא למד את הספר תורת המלך בעיון... אם היה עושה כן, היה מוצא בנקודת המוצא הלמדנית שבספר דווקא חזוק לתזה שלו".⁸⁷

הדמיון שיעקבי מציין הוא אכן נכון אלא שהוא אינו עומד על ההבדל המהותי בין דרכי לדרכם של מחברי הספר תורת המלך: שלא כדעתי שההתנהלות של היהודים מול הגויים צריכה להיעשות לאור הנורמות המאפיינות כיום את העולם הלא-יהודי (גם לכך יש גבולות מסוימים שלא כאן המקום לעמוד עליהם). מחברי תורת המלך מבקשים לקבוע התנהלות זו לאור דיני בני נח בעבר. אף שכבר הראינו כי גם את דיני בני נח הם פירשו שלא כיאות, יש לציין שגם אילו היו הטענות שהם תלו בדיני בני נח נכונות, מסקנתם בדבר הצורך להחיל את דיני בני נח על ההתנהלות שבינינו לביןם עדיין הייתה שגויה. כפי שטענו אנו קודם לגבי הקושי ביישום דיני המלחמה שבתנ"ך לימינו, כך גם החלק בדיני בני נח הנוגע לדינים משפטיים שבין אדם לחברו אינו משקף הלכה קבועה. כך למשל פסק הרב יואב יהושע וינגרטן בשו"ת חלקת יואב:

הא דבן נח נהרג על שבע מצות יש חילוק ביניהם והיינו דעל עבירות שבן אדם לחברו דהיינו גזל וגניבה אף דחייב מיתה הוא רק כל זמן שלא חקקו ביניהם דין משפט ונימוס, אבל אם המלכות קבעה דין ומשפט כמה יקנוס הגנב ומה יהיה הדין של כובש שכר וכדומה, בזה שוב אין חיוב להרוג אותו כיון דבני נח חייבים בדינים כמבואר בגמרא שם, וקבעו דין ומשפט לגדור שלא יעשה אחר עול לחבירו ואם יעשה יקנוס בכך וכך, אם כן הוי כמחלו זה לזה מקודם שאם יקיים הקנס והדין הוא מוחל לו, וממילא אינו חייב מיתה.⁸⁸

הגמרא קובעת שבני נח חייבים גם על גזלה של פחות משווה פרוטה כיוון שאינם מוחלים זה לזה אף על סכום פעוט כזה.⁸⁹ בעל חלקת יואב מסביר שאם ממשלה מסוימת חוקקה לעצמה חוק שלפיו סכום גבוה יותר מפרוטה הוא מינימום לגנבה

85 יוסף פלאי (עורך), משנה תורת המלך: קובץ מאמרים בעקבות הספר "תורת המלך" כולל תקציר הספר ונספחים, יצהר תשע"א, עמ' 18.

86 שם, עמ' 19.

87 יעקבי (לעיל, הערה 84).

88 הרב יואב יהושע וינגרטן, שו"ת חלקת יואב תנינא, סימן יד.

89 סנהדרין נט ע"א.

אסורה, הדין שלה תקף ואי אפשר לומר שבן נח ממדינה זו שגזל פחות משווה פרוטה הוא עבריין, שכן החלטת ממשלה משמשת מעין הסכמה של כל בני המדינה שהם מוחלים זה לזה על גזל של סכום פעוט כזה.⁹⁰ גם הרב קוק פירש את משמעותן של שבע מצוות בני נח בדרך זו כשכתב: "שבע מצוות בני נח פרי הקולותורה (= תרבות) הכללית...".⁹¹ הרב קוק מבאר ששבע המצוות הנזכרות בהלכה היהודית אינן מחדשות חובות דתיות חיצוניות על הגויים אלא משקפות את פרי תרבותם הכללית הגבוהה. נסכם אפוא ונאמר שהטיעונים בעניין מוסר המלחמה היהודי הם קלושים ועמומים, ואת הפסיקה ההלכתית בנושא זה דומני שיש להשאיר לגדולי הדור ולפוסקים בעלי אחריות ציבורית. בניגוד לנושאים שבהם עסקו המחברים בפרקים הקודמים (נושאים שפוסקים לא הרבו לעסוק בהם, כדוגמת הריגת גוי בשביל הצלת יהודי), בנושא מוסר המלחמה בהלכה היהודית כבר עסקו רבים וטובים ודומני שעיון בדבריהם יפריך טענות רבות העולות בפרקים אלו של הספר תורת המלך.⁹²

סיכום

סקירת הספר תורת המלך מנקודת המבט ההלכתית מצביעה על הכשלים ההלכתיים הבולטים שבו. אף על פי כן, לדעתנו אסור שהדיון המרכזי סביב הספר יעסוק ברובד ההלכתי הפרטני בלבד. כל בר בי רב דחד יומא יודע כי באמצעות טכניקות מגוונות של חצאי דברים ופולפולים הלכתיים אפשר להוכיח כל דבר מספרות ההלכה, ופעמים רבות אנו מגלים שדיון הלכתי משמש לכוש לדיונים עקרוניים יותר. בספר תורת המלך אין דיון הלכתי ניטרלי; בבסיסו של הספר עומדות הנחות יסוד מחשבתיות משמעותיות ביותר בעניינים של פסיקת הלכה, דת ומוסר, יחסי ישראל ואומות העולם ועוד. גם אם לא הארכנו בכל מקום בכיור פרטני של הבעייתיות שבתפיסתם של מחברי תורת המלך, נראה שבאופן כללי הראינו את הפער בין התפיסות שהציגו המחברים לבין התפיסות המקובלות ביהדות מדור דור.

90 דוגמה נוספת לכך היא דיני הגירושין של בני נח שנידונו בירושלמי (קידושין א, א) ונפסקו להלכה ברמב"ם: "ומאייתי תהיה אשת חבירו כגרושה שלנו, משיוציאנה מביתו וישלחנה לעצמה, או משתצא היא מתחת רשותו ותלך לה, שאין להם גירושין בכתב" (משנה תורה, הלכות מלכים, ט, לעומת זאת, כאשר לאחרונה, בעת הדיון במעמדם ההלכתי של נישואים אזרחיים, נזקקו דיני בית הדין הגדול להגדרת אופי הגירושין של בני נח, הם טענו כי "בשנים קדמוניות, לא נהגו אומות העולם לרשום את הנישואין באמצעות רשויות השלטון של כל מקום ומקום, וממילא גם הגירושין לא בוצעו באמצעות רשויות השלטון". ראו הרב שלמה דיכובסקי, 'ההכרה בנישואין אזרחיים ע"פ ההלכה', תחומין, כו (תשס"ז), עמ' 244-245. הדברים מבוססים על פסק דין משלים שנתנו בבית הדין הגדול הרבנים שלמה דיכובסקי, שלמה בן שמעון ואברהם שרמן, תיק 4276/ס"ג, ט"ז במרחשוון תשס"ד. לעומת זאת כיום הדין שונה שכן "המנהג האוניברסלי כיום הוא, שהטריבוניל המשפטי המוסמך בכל מדינה, הוא המצהיר על גירושי הצדדים, ואין מסתפקים בפירוד הפיזי שבין בני הזוג. על פי שיטת הרמב"ם יש איפוא לומר, שהגירושין של בני נח מבוצעים כיום, על פי מנהגי אומות העולם, על ידי הכרזת בית הדין או בית המשפט המוסמך" (שם).

91 הראי"ה קוק, **אוצרות הראי"ה**, ב, ראשון לציון תשס"ב, עמ' 78.

92 המאמר המכונן בנושא זה הוא מאמרו של הרב שאול ישראלי, 'תקרית קיביה לאור ההלכה', התורה והמדינה, ה-ו, תל אביב תשי"ד. בנושא זה ראו גם יעקב בלידשטיין, 'פעילות כלפי אוכלוסייה עוינת בהלכה בת זמננו', מדינה ממשל ויחסים בינלאומיים, 41-42 (1997), עמ' 155-170.